IR-RABBABA F'GHAWDEX ILLUM

Anna Borġ Cardona, B.A., L.T.C.L.

L-istrument tradizzjonali, magħruf fostna bħala "Rabbaba" jew "Żuvżafa", kien dari popolari ħafna fil-gżejjer Maltin. Kien hemm żmien, li xi wħud għadhom jiftakru, meta f'Malta u f'Għawdex kont tara d-daqqaqa taż-żaqq, tar-rabbaba u tat-tanbur jiżfnu u jdoqqu fit-toroq tagħna u jferrħu n-nies.

Illum, iż-żaqq għebet għal kollox u ftit nies jafu x'kienet. It-tanbur u r-rabbaba wkoll kważi għebu minn fostna, iżda b'xorti tajba, għadek tilmaħhom f'xi bnadi tal-gżira t'Għawdex.

Ir-Rabbaba hija magħmula minn reċipjent li fuq in-naħa miftuħa tiegħu titpoġġa ġilda stirata t'annimal. F'nofs din il-ġilda jkun hemm marbuta biċċa qasba li d-daqqaq jogħrok b'idejh mxarrba. Dan il-moviment iġib fil-qasba vibrazzjonijiet li jgħaddu għal ġol-ġilda stirata, u minn hemm għal ġo l-arja fir-reċipjent. B'hekk, in-nota li toħroġ hija waħda biss iżda din tista' tinbidel kemm xejn skond l-għafsa ta' l-id fuq il-qasba.

Ir-Reċipjent jista' jkun tal-fuħħar, tal-injam, tal-landa, ta' l-enamel, jew ta' kwalunkwe materjal ieħor, skond x'jinstab faċilment. It-ton, naturalment, ivarja skond il-materjal użat. Id-daqs tar-reċipjent ukoll ibiddel il-ħoss, għax aktar ma' dan ikun kbir aktar jikber il-qawwa tal-ħoss u aktar titbaxxa n-nota li toħroġ minnu.

Il-Ġilda preferita għar-rabbaba hija dik tal-qattus, iżda tintuża wkoll dik tal-gidi jew ta' xi annimal ieħor.

Il-Qasba ġeneralment hija meħudha mill-pjanta "tal-qasab" li tissejjaħ xjentifikament *Arundo donax*, għalkemm xi minn daqqiet ġieli intużaw speċi oħra ta' qasab lokali. Il-qasab fil-gżejjer tagħna jinstabu imxerrda ma' kullimkien, l-aktar fil-widien.

Barra minn din l-informazzjoni ġenerali fuq ir-rabbaba, ikun tassew interessanti u utli li niddokumentaw l-irqaqat ta' kif issir illum fil-gżira t'Għawdex. Insemmi hawn żewġt irħula f'din il-gżira fejn sibt li l-istrument mużikali għadu jinħadem u jintuża.

FIN-NADUR Fir-raħal tan-Nadur, li qiegħed lejn il-lvant tal-gżira, l-istrument huwa magħruf bħala "rabbaba", u jintuża biss fil-karnival u fl-ebda żmien ieħor. Tant hu hekk illi huwa magħruf bħala "d-daqqa tal-karnival".

Raġel minn Nadur, ċertu Frenċ ta' xi ħamsin sena, għadu sa illum jagħmel l-istrument kif kien jagħmlu missieru qablu - iżda b'xi varjazzjoni. Il-missier kien juża reċipjent tal-fuħħar jew xi vaż komuni tal-enamel (awrinar) u ġilda tal-qattus. Ibnu, illum qed juża landa vojta taż-żebgħa għolja u wiesgħa xi 21cm. Il-ġilda li jistira fuqha hija dik tal-gidi u din inaddafha sewwa bil-melħ u jikkonzaha huwa nnifsu. Il-qasba, wkoll imur jaqtagħha huwa stess, u jagħżel, bħal ma kien jagħżel missieru, biċċa qasba rqiqa, twila xi 76cm u wiesgħa xi 1cm. Joqgħod attent ħafna li l-qasba jkollha dejjem "l-għerq" (għaksa mqabbża) fuq tarf minnhom. Din hija waħda mill-irqaqat importanti biex ikollok rabbaba tajba.

Biex isir l-istrument, jeħtieġ ukoll li wieħed ikun jaf jikkonza l-ġlud. Dan huwa xogħol ta' paċenzja li jieħu ġimgħat sħaħ biex isir sewwa. Għalhekk, Frenċ jaħseb kmieni ħafna biex ilesti l-istrument għall-karnival. F'Mejju ikun ġa beda jipprepara l-ġlud. Meta staqsejtu kif tikkonza l-ġilda tar-rabbaba, qalli biss li "dik issir bil-melħ".

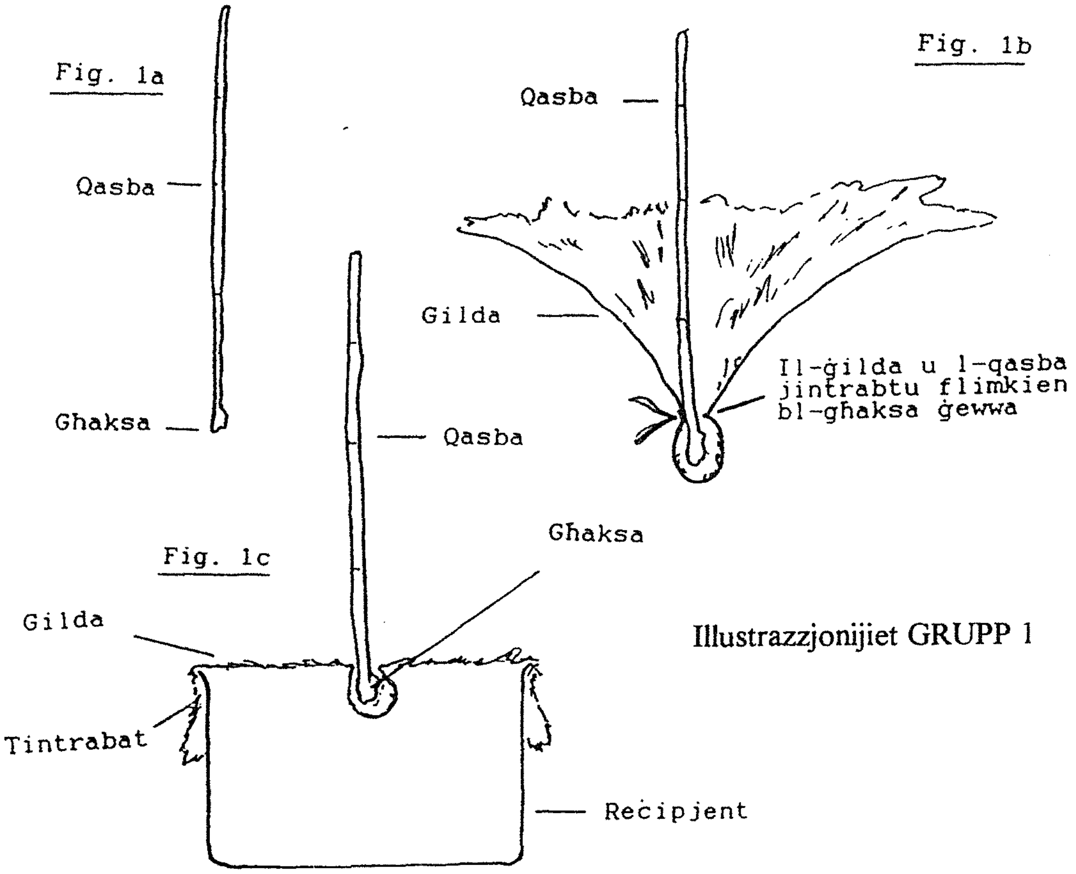

Illustrazzjonijiet GRUPP 1

Id-dettalji li ġejjin fuq l-ikkunzar tal-ġilda tal-gidi, nagħaġ, u fniek, irnexxieli niddubbahom (1976) minn għand mara ta' xi sittin sena minn Birkirkara. Din qaltli li l-ġilda l-ewwel tinħasel, imbagħad tingħorok sewwa bil-melħ tal-kċina (mill-oħxon). Din il-mara kienet imdorrija titwi l-ġilda bin-naħa sufija fuq barra u tħalliha tlitt ijiem ġo borża tal-plastik biex tixrob il-melħ. Imbagħad, tkompli biex tlaħlaħha bl-ilma, terġa togħrokha (din id-darba bl-alum), titwiha u tagħlaqha ġo borża tal-plastik għal tlitt ijiem oħra. Meta jkun għadda dan iż-żmien, tlaħlaħha mill-ġdid, issammarha ċatta fuq injama u tnixxifha fix-xemx sakemm il-ġilda tibbies. Tkompli biex togħrok il-ġilda bil-paċenzja kollha għal żmien twil sakemm din tirtab u ssir qisha kamoxxa.

Ta' min jgħid hawn li għall-użu tar-rabbaba, il-ġilda m'hemmx għalfejn tkun daqshekk ratba. Wara l-ikkunzar, ikun jonqos biss li għal darb'oħra, il-ġilda tiġi mxarrba u kif tkun ratba, tinġibed u tinqaras biex f'nofsha tinħoloq bħal bejta, bin-naħa sufija fuq ġewwa. F'din il-bejta jiddeffes tarf il-qasba min-naħa ta' l-għaksa. Wieħed hawn irid joqgħod attent ħafna li ma tiġix mifqugħa l-ġilda. Il-qasba u l-ġilda imbagħad jintrabtu sewwa flimkien bl-ispag jew lenza fuq in-naħa ta' taħt tal-ġilda (min-naħa l-lixxa). Din ir-rabta ssir kemm kemm iżjed 'il fuq mill-għaksa. B'dan il-mod, il-qasba ma tkunx tista' toħroġ waqt li qiegħda tindaqq għax l-għaksa tkun marbuta ġewwa. **(fig. 1a, 1b.)**

Kif il-ġilda tkun għadha mxarrba u bil-qasba lesta marbuta ġo fiha, tiġġebbed sew fuq il-landa u tintrabat stirata kemm jista' jkun b'xi spag, lenza tas-sajd jew lastiku sogħod. Frenċ jinsisti li din il-biċċa xogħol trid mill anqas tnejn minn nies biex issir sewwa - wieħed jiġbed il-ġilda, u l-ieħor jorbot **(fig. 1c)**.

Ir-rabbaba, f'dan l-istadju, m'għandhiex tintmiss qabel xi ħmistax, sakemm il-ġilda tkun nixfet sewwa. Waqt li din tkun qiegħda tinxef, il-qasba trid titqiegħed dritta biex ma tiġbidx il-ġilda fuq naħa waħda.

Wara dan il-proċess twil, il-landa taż-żebgħa tiġi mgħottija minn barra b'xi drapp kulurit kif jixraq għall-karnival. Imbagħad fl-aħħar nett, l-istrument jiġi mżejjen aktar b'xi żagarelli kuluriti mwaħħla u mdendla minn tarf il-qasba.**(ara 2c)**

B'hekk, ir-rabbaba tkun lesta biex tindaqq fil-briju tal-karnival flimkien mal-organett (*accordion*), it-tnabar (*tambourines*), il-kastanjoli, t-tripied u r-rabbabi oħra bħal ma rajthom jiena stess fil-karnival tal-1995 u 1996 ġewwa l-każin tal-football.**(ara 2b)** Ta' min isemmi illi f'lejla twila ta' daqq, l-istrumenti kważi kollha jgħaddu minn daqqaq għall-ieħor. Ir-rabbaba b'hekk tgħaddi minn id għal oħra biex dak li jkun ma jgħajjiex idoqqha.

Id-daqqaqa tar-rabbaba fin-Nadur kollha wżaw biċċa sponża jew *foam* mxarrba bl-ilma biex idoqqu l-istrument minflok li qagħdu jxarrbu jdejhom. Il-vantaġġ ta' l-użu tal-isponża huwa kbir, għax din iżżomm niedja aktar fit-tul mill-id u b'hekk id-daqqaq ikun jista' jkompli jdoqq ma' sħabu għal żmien itwal qabel ma jkollu jieqaf biex jerġa jxarrabha. Jekk l-id (jew l-isponża) ma tkunx imxarrba, ma tistax tiżloq fuq il-qasba, ma ġġibx vi-brazzjonijiet u għaldaqstant ma joħroġ l-ebda ħoss mill-istrument.

Ta' min jgħid hawn li waqt id-daqq, l-istrument għandu jinżamm daqsxejn mimdud biex l-ilma mill-isponża ma jċarċarx għal fuq il-ġilda. Bil-qtar ta' l-ilma hemm periklu kbir illi l-ġilda tiddgħajjef u tinfaqa' waqt id-daqq. Frenċ jinsisti ukoll illi wieħed għandu dejjem jogħrok il-qasba l-isfel biss u qatt il-fuq, biex kemm jista' jkun jonqos il-periklu ta' ħsara. Dan id-daqqaq jgħid li mhux kulħadd jaf idoqq ir-rabbaba sew kif suppost u mħabba f'hekk, kull sena jiċċartu ħafna strumenti.

Fir-raħal tan-Nadur, sibt li hemm ukoll raġel ieħor jismu Pietru, ta' xi madwar erbgħin sena li jagħmel u jdoqq ir-rabbaba fil-karnival. Sibt li Pietru għandu il-mod tiegħu kif jagħmel l-istrument. Bħala reċipjent, jippreferi juża xi borma flok landa taż-żebgħa. Din jgħawġilha x-xifer biex jagħmlilha xoffa ħalli jkun jista' jorbot sewwa l-ġilda. Qal illi meta jsib, m'hemmx aħjar minn xi vaż tal-enamel, għax dan għandu x-xoffa lesta u jagħmel ħoss aħjar. Iżda daż-żmien ma tantx issib važijiet għax m'għadhomx jintużaw. B'dan kollu, xi mod jew ieħor, fittex 'l hawn u fittex 'l hemm, xorta jirnexxilu jiddobba xi tnejn.

Il-ġilda li juża hija tal-gidi għalkemm jammetti li l-aħjar hija dik tal-qattus. Dan ma tistax tisparalu għax b'hekk tifqa l-ġilda, għaldaqstant trid tiġri warajh biex taqbdu. Qattus, jgħid Pietru, jrid ikollu mill-anqas xi 6 snin biex il-ġilda tiegħu tkun xierfa biżżejjed u tajba għar-rabbaba. Il-ġilda tan-nagħaġ jgħid li pprovaha u sab li ma tiswiex għax ma agħmilx ħoss sabieħ.

Għalkemm ir-rabbabi kollha li nzertajt jiena dejjem kellhom in-naħa sufija tal-ġild fuq barra, Pietru semma illi fil-passat, in-naħa sufija kienet titqiegħed fuq ġewwa u mhux fuq barra.

Il-qasab li juża dan id-daqqaq huma ftit ħoxnin (xi 1.5ċm), u dawn meta jżejjinhom juża biċċiet ta' suf kulurit, imdendlin f'tarf il-qasba. Pietru ma jiddelettax jgħatti r-reċipjent li juża, anki jekk dan ikun xi landa taż-żebgħa, jew xi vaż tal-enamel bil-widna **(ara 2a)**

2a

2b

2c

Illustrazzjonijiet GRUPP 2

2a Rabbaba (važ ta' l-enamel). Nadur Għawdex Karnival 1996

2b Uħud mid-daqqaqa Każin tal-*football*, Nadur Għawdex Karnival 1995

2c Rabbaba (landa taż-żebgħa miksija) Nadur, Għawdex Karnival 1995

Il-grupp ta' daqqaqa li daqq magħhom Pietru fil-karnival tal-1996 kien magħmul minn organett, kitarra, tnabar, kastanjoli, katuba, tripied u rabbabi oħra. Ir-rabbabi ndaqqu mhux bl-id imxarrba iżda bil-biċċa sponża li nżammet dejjem umda. Id-daqq sar dejjem ġewwa fil-każin tal-banda, u qatt barra fit-toroq.

FL-GHARB Barra minn ġon-Nadur, l-istrument ltqajt miegħu wkoll fl-Għarb, fil-punent t'Għawdex, fil-karnival tal-1996. Interessanti illi hawnhekk jissejjah "Żuvżafa" u mhux rabbaba.

F'dan ir-raħal, iż-żuvżafi kienu magħmula mill-laned kbar tal-kunserva u laned taż-żebgħa. Hawnhekk ukoll intużat il-ġilda tal-gidi bin-naħa sufija fuq barra. Ta' min isemmi li f'lejla ta' karnival f'dan ir-raħal, żuvżafa waħda, magħmula mill-ġilda tan-nagħaġ, kienet mixħuta fir-rokna b'disprezz u tħalliet hemm għax ma nstabitx tajba biżżejjed. Il-laned ta' l-Għarb ma kienux mgħottijja bl-ebda materjal, u l-qasab lanqas ma kienu mżejna.

Il-grupp ta' l-Għarb, li daqq ġos-sala parrokkjali tar-raħal, kien armat b'organett, conċertina, tnabar, żuvżafi u *maraccas*. Hawnhekk ukoll iż-żuvżafa ndaqqet bl-isponża mxarrba.

Biex nikkonkludi nissokta ngħid illi f'dawn l-imsemmija gruppi ta' daqqaqa, sew fin-Nadur kif ukoll fl-Għarb, l-organett, it-tnabar u r-rabbabi huma dejjem preżenti fid-daqq tal-karnival, iżda l-istrumenti l-oħra jvarjaw. L-organett jidher li issa sar komuni f'kull grupp ta' daqqaqa u ma jonqos qatt.

Ir-rabbaba, fin-Nadur, tradizzjonalment toħroġ għall-karnival biss u f'ebda żmien ieħor. Mill-banda l-oħra, l-Għarb qiegħed jipprova jqajjem interess folkloristiku u għaldaqstant it-tnabar u r-rabbaba issa qed jibdew jindaqqu f'okkażjonijiet differenti.

Ta' min isemmi wkoll illi d-daqq f'dawn iż-żewġt irħula huwa l-biċċa l-kbira perkussiv. Il-melodija tista' tkun meħudha minn kanzunetti popolari ingliżi, taljani jew maltin jew tista' wkoll tkun improvizzata. Tkun xi tkun din il-melodija, donna tingħata ftit jew xejn importanza u tindifen, ġieli totalment, fir-ritmu ta' strumenti perkussivi, li dejjem huma ta' proporzjon ikbar.

Haġa oħra li toħroġ ċar minn dan l-istudju hija li r-rabbaba mgħandiex għomorha twil. Fid-daqq, il-ġilda spiss tiddgħajjef bit-tixrib tal-ilma u tinfaqa. Hu tassew rari li wara ġimgħa ta' daqq tibqa' fi stat tajjeb biex tintuża s-sena ta' wara. Kull sena l-istrument irid isir mill-ġdid, u jekk ma jkomplux jagħmluh dawn il-ftit nies li baqa', hija ħaġa faċli illi jgħib minn fostna f'salt kif għebet kiesaħ u biered iż-żaqq.

Biex nispiċċa fuq nota pożittiva, insemmi illi l-użu tar-rabbaba f'Għawdex għadu jiġi naturali. L-Għawdxin għadhom jitfarrġu jisimgħu id-daqq ta' strumenti tradizzjonali. Hija ħaġa ta' nkuraġġament illi għad hemm nies, fosthom żgħażagħ, illi jieħdu pjaċir, mhux jisimgħu biss, iżda anki jdoqqu r-rabbaba.

Nista' ngħid ukoll illi dawk illi jagħmlu l-istrument għandhom ċerta għożża għalih li tifimha biss meta tara li dan huwa magħmul bil-ħsieb u bil-paċenzja u ġej minn linja ta' tradizzjoni li f'dawn l-inħawi, fortunatament, ma nqatgħetx.